

E m a k e e l k o o l i s

28. emakeeleolümpiaad „Õigekeelsus keelemaastikul, meedias ja mujal“

Reili Argus

*Tallinna ülikooli eesti keele professor,
28. emakeeleolümpiaadi žürii esimees*

Eelmise emakeeleolümpiaadi teemavalikut ajendas otseselt meie igapäevane keeleruum – meid ümbritsevates tekstides leiduvad õigekirjakonarused, kohatine võõrapärane õigekiri, teksti mõtet vahel lausa arusaamatuks muutvad kirjavead ja samas jälle õigekirja oskuslik kasutamine kas reklaami või ilukirjanduse stiilivõttena.

Krista Kerge sõnul muutub keelekasutus ajas ja erineb rühmiti, asjalikke tekste aga peaks saama võimalikult üheti mõista. Nõnda ei pääse me keelekorraldusest. Keelekorralduse mõte on hoida tekstid arusaadavad üle põlvkondade ja pakkuda sotsiaالرühmadele ühiskeelt, mis ei annaks ühele rühmale eeliseid teise ees.

28. emakeeleolümpiaadi eesmärk oligi õhutada õpilasi tähele panema, missugune on õigekirja roll eri suhtlussituatsioonides, eri tekstitüüpides ja eri ajal, ning süvendada arusaamist õigekirjast kui kokkuleppest. Olümpiaadi põhiteema alla oli koondatud kolm alateemat: 1) „Keel muutub ja õigekiri muutub“, 2) „Õigekiri praegu, selle roll meedias, keelemaastikul jm“ ning 3) „Suhtumine õigekirja“.

Esimene alateema oli mõeldud panema õpilasi märkama, milleks üldse on vaja ühel kirjakeelel selliseid kokkuleppeid nagu õigekirjareeglid, seda, kuidas õigekirjareeglid on olemuselt ühiskonna kokkulepe teksti mõistetavuse huvides ning kuidas see kokkulepe on aja jooksul muutunud. Teine teema oli plaanitud ärgitada õpilasi arutlema selle

üle, millised tekstid peaksid alati õigekirjareeglitele vastama ning miks ja millistes tekstides õigekirjareegleid eiratakse. Kolmanda teemaploki eesmärk oli suunata õpilasi arutlema selle üle, kas ja milliseid keelenorme vaja on, mida võiks ja saaks näiteks teha, et nii vanematel inimestel kui ka noortel oleks prestiižne end korrektses keeles väljendada.

Olümpiaad kestis hilissügisest kevadeni

28. emakeeleolümpiaadi korraldamise järg oli Tallinna ülikooli eesti keele ja kultuuri instituudi käes. Olümpiaaditoimkonna ja žürii tööd juhtis siinkirjutaja, piirkonnavooru koordineeris Merilin Aruvee ning praktilisemas korralduses aitas Kristiina Ranne. Olümpiaadi ettevalmistusse olid kaasatud peale TLÜ õppejõudude ka doktori-, magistri- ja bakalaureuseastme üliõpilased.

Nagu juba varemgi, võistlesid õpilased kolmes vanuserühmas, 7.–8. klasside õpilased said lõppvooru kooli- ja piirkondlike eelvoorude kaudu, 9.–10 ja 11.–12. klasside õpilastel oli lõppvooru pääsemiseks kaks võimalust: ülesandevoorude (kooli- ja piirkonnavoорude) või esimeses voorus tehtud õpilasuurimuse kaudu.

Uurimistööd

Uurimisvooru laekus kokku 20 uurimistööd. Selgelt pakkusid õpilastele kõige enam huvi õigekirja ja kirjanduse seosed – tervelt seitse tööd keskendus õigekirjale kas mõne autori keelekasutuses üldiselt või kitsamalt mõnes konkreetse kirjandusteoses. Kogunisti neli tööd vaatles Wimbergi omanäolist õigekirja.

Mitme töö keskmes oli õpilaste suhtumine õigekirja, sagedamini keskenduti poiste ja tüdrukute vahelistele erinevustele, seda nii õigekirjavigade kui ka suhtumise tasandil. Õigekirja rolli vaadeldi veel nn uues meedias, aga ka keelemaastikul. Esile tõstmist väärib Tallinna ühiskõigümnaasiumi õpilase Kreete Vesteri töö, kus keelematerjal oli kogutud õpilase igapäevase koolitee äärde jäävatelt tekstidelt. Pildistatud oli silte, kuulutusi, reklaame ning saadud igati põnev materjalikogu. Kiita ja tänada tuleb kõiki õpetajaid, kes nende uurimuste juhendamise enda peale olid võtnud! On ju uurimistöö juhendamine õpetajaile väga suur lisakoormus.

Õpilaste keelekasutus neis töödes oli hea ning tööd olid vormistatud korrektselt. Puudustena võib esile tuua metoodilisi probleeme.

Näiteks võis juhtuda, et vaadeldud keelematerjal ei võimaldanud teemakohaseid järeldusi tehagi: ühe kirjandusteose tõlke võrdlemine teise, 50 aastat hiljem ilmunuga ei näita kuidagi seda, kuidas keel selle aja jooksul muutunud on, vaid peegeldab pigem konkreetse tõlkija ja/või toimetaja keelelisi valikuid. Lisaks olid mõnes töös alusmõisted, nagu keel ja õigekiri, pisut segi läinud ning rääkides keele muutumisest, peeti ilmselt silmas õigekirja muutumist või ka vastupidi.

Parimate uurimistööde autorid olid

nooremas vanuserühmas, 9.–10. klassis:

1. Kertu Aer Vanalinna hariduskolleeiumist (õpetaja Krista Nõmmik),
2. Georg Kuusik Tallinna inglise kolledžist (õpetaja Katre Pelisaar),
3. Lauriine Kalajas Tartu Kivilinna gümnaasiumist (õpetaja Anneli Jõgioja);

vanemas vanuserühmas, 11.–12. klassis:

1. Merli Mändul Viljandi gümnaasiumist (õpetaja Aili Kiin),
2. Elery Teor Pärnu Koidula gümnaasiumist (õpetaja Marge Kanniste),
3. Robi-Jürgen Algo Saaremaa ühisgümnaasiumist (õpetaja Reet Igav).

Piirkondlik ülesannetevoor

Piirkonnavooru ülesandeis oli olümpiaadimeeskond proovinud kajastada kõiki neid huvipunkte, mis olümpiaadi teema väljakuulutamisel esitatud olid. Näiteks leidis selliseid ülesandeid, mille keskmes oli vana kirjakeel ning millega suunati õpilasi mõtlema sellele, kuidas on meie õigekiri viimase saja aasta jooksul muutunud. Ühes ülesandes oli proovile pandud õpilaste oskus märkida arve. Kahjuks tuleb tõdeda, et järgarvude kirjutamine, mis paistab vigade rohkuselt silma meie igapäevases keeleruumis, nt nii reklaamidelt kui ka kuulutustelt, on raske ka õpilaste jaoks. Torkas silma, et arvukirjutusülesandes olid saadud punktid hindamiskaala otstes – saadi kas maksimumpunktid või ei saadud ühtegi punkti. Ühesõnaga, kes reegleid teadis, sai selle ülesandega suurepäraselt hakkama, kes ei teadnud, sel ei õnnestunud kogu ülesanne.

Lisaks sisaldas piirkonnavooru ülesandekomplekt ka tsitaatsõnade kirjutamise ja vanade kohanimedede mõistatamise ülesannet, siltidel oleva teksti parandamist ning loomulikult ka pikema teksti kirjutamise oskust kontrollivat ülesannet.

Piirkonnavoorest võttis osa kokku 1487 õpilast (7.–8. kl 586, 9.–10. kl 517, 11.–12. kl 384 osavõtjat). Võistlus lõppvooru kohtade eest oli äärmiselt tihe, õpilased võistlesid üldise punktisumma alusel (võrdsete punktidega tööd vaatas olümpiaadi žürii veel kord omalt poolt üle) ning mõnest maakonnast pääses lõppvooru ainult üks õpilane. Uurimistöde voorest pääses 11.–12. klassi vanuserühmast otse lõppvooru seitse õpilast ning nooremast vanuserühmast üheksa õpilast. Ülesandevoorus on piirkonniti kahtlemata eri tihedusega konkurentsioel, on ju koolegi eri hulgal, ja näiteks Tallinnast ja Tartust on piirkonnavooru kaudu lõppvooru väga raske pääseda. Ometi tulevad selgelt esile mõned piirkonnad, kust lõppvooru pääses väga tugevate tulemustega õpilasi mitu, näiteks oli üks selline piirkond Pärnu. Tugevaid õpilasuurimusi oli mitu Lääne-Virumaalt ja Viljandist. Ülesandevoorust sai lõppvooru 62 õpilast üle kogu Eesti. Seepärast võib julgelt öelda, et kõik need, kes pääsesid lõppvooru, olid juba võitnud – nemad olid Eesti parimad!

Lõppvoor

Riiklik lõppvoor toimus 22.–23. märtsil Tallinna ülikoolis. Lõppvooru ülesanded koostas korraldustoimkond olümpiaadi alateemadest (õigekiri kui kokkulepe, selle muutumine, suhtumine õigekirja, õigekiri keelemaastikul ja mujal) ja piirkonnavooru kogemustest lähtuvalt. Kokku koosnes olümpiaaditöö kümnest (nooremas vanuserühmas üheksast) ülesandest.

Loovkirjutusülesandes tuli õpilastel arutleda korrektse keelekasutuse või õigekirja olemuse üle, selleks oli antud olenevalt vanuseastmest ülesandeks kirjutada kas kõne või kiri. Loovkirjutusülesanded paistsid silma korrektse keelekasutuse poolest, õpilaste töödes peaaegu ei leidunudki õigekirjavigu ning suurem osa õpilastest sai õigekirja eest maksimumpunktid. Ka teksti ülesehitusele ei olnud enamasti midagi ette heita, see oli loogiline ja selge. Teisalt aga oli nende tööde puhul probleemiks sisu – kasutati liigselt trafaretseid, meedias ja mujal levinud käibetõdesid, kopeeriti olümpiaadi avakõnes esinenud mõtteid, koostati pikki sisutihje, kuid võõrsõnadega üleküllastatud lauseid jne. Kõnede puhul jäi puudu põnevatest juhtmõtetest ja huvitavatest kõnekujunditest. Selles ülesandes eristusid selgelt need õpilased, kelle kirjutistes oli tuntavalt rikkamat sõnavara, isikupäraseid mõtteid ning oma vanusest ja kasvukeskkonnast tulenevaid eripärasemaid arutluskäike.

Seetõttu oligi just selles ülesandes võistlejail kõige suuremad punkti- erinevused.

Õigekirja muutumist ajas näitas kohanimede õigekirja puudutav ülesanne. Selles oli võistlejail vaja 19. sajandi keskpaigast pärit nimekujudes (nt *Kämbrits*, *Waikne-merri*, *Uus-Jork* jt) tunda ära tänapäevased kohanimed. Ülesande tulemused olid üllatavad: noorem rühm oli selles ülesandes kõige edukam ning kõige vanema rühma tulemused olid kõige nõrgemad. Näiteks tundsid noorema vanuserühma lapsed kõige paremini ära *Hammasteranna* (*Elevandiluurannik*). Kas vanuserühmade selliste erinevate tulemuste taga on põhikooliõpilaste elavam huvi maailma asjade vastu või lihtsalt julgus pakkuda ka esmapilgul ehk sobimatuid kohanimesid, võib ainult oletada. Nii mõnigi vale vastus näitas aga noorte kirjutajate loovust – näiteks pakuti *Hammasteranna* tänapäevaseks vasteks *Emmaste rand*, *Häädemeeste rand*, *Hamburg*, *Teeth Beach*, *California*, *Tahkurand*. Sagedasemate vigadena pakuti *Uusleitudmaa* ehk Newfoundlandi asemel sageli *New Zealandit* ning üllatusena – *Sowia* asemele kogunisti *Soomet*. Tänapäevaste kohanime kirjutamine tundub õpilastele samuti mõnevõrra raskusi valmistavat, näiteks kirjutati *New York* vahel ekslikult sidekriipsuga, eksiti ka teiste kohanime õigekirjas.

Vormimoodustusele keskenduv ülesanne paistis võrreldes piirkonnavooruga silma väga heade tulemustega. Üllatavalt hästi osati käänata sõnu *kontsert* ja *teemant*. Raske paistis siiski olema tugevneva astmevaheldusega sõnade (nt *hammas*-tüüp) ja *tütar*-tüüpi sõnade muutmine ning samuti paistis laste jaoks keerukas sõna *konkurss* vormimoodustus.

Sõnakasutusülesandega, kus õpilastel tuli mitme pakutud variandi hulgast valida teksti sobiv ja keelekorralduse soovitatav sõna, saadi üldiselt hästi hakkama; selle ülesande eest saadi enamasti maksimumilähedane punktisumma. Sõnavara tundmine oli keskpunktis ka ülesandes, kus tuli kirjeldada piltlike väljendite (nt *tempel otsa ees*, *rong on läinud*, tädi Maali, läheb *lappesse*) tähendust ning teha nende väljenditega lauseid. Selle ülesandega said õpilased enamasti suurepäraselt hakkama, ainult üksikutel juhtudel jäädi mõne väljendiga hätta. Huvitavamatest vastustest võib vast välja tuua selle, et *tädi Maalit* kirjeldati kui koleda välimusega inimest.

Kirjavahemärkide kasutamise ülesanne oli ehitatud üles asjaliku igapäevase tarbetekstina, kus õpilaste ülesandeks oli leida vead ja need parandada. Tulemustest nähtus, et kirjavahemärgistuse vigu tehakse

palju. Samas ei saa üht kindlat tüüpi viga selle ülesande puhul esile tuua, eksiti ühtviisi sageli nii koma kui ka jutumärkide kasutamisel.

Keelemaastiku teemat kajastas lõppvooru ülesandekomplektis tsitaatsõnade ülesanne, mis oli üles ehitatud kui menüü, milles leidis vigu ning mille põhjal tuli õpilasel vormistada toidutellimus. Selle ülesandega said vanema vanuseastme õpilased tunduvalt paremini hakkama kui nooremad. Ilmselt on selleks vanuseks tsitaatsõnade õigekirjaga koolis juba üksjagu tegeletud. Sagedasema veana tasub siiski mainida tsitaatsõnade kursiivita jätmist.

Kõige raskemaks kujunes kogu ülesandekomplektis sarnaselt piirkonnavooruga järgarvude õigekirja tundmist kontrolliv ülesanne, mis oli esitatud kui klassiekskursiooni hinnapakumuse. Tulemused olid küll vanemas rühmas selgelt paremad kui nooremates, kuid ometi leidis neid, kes said näiteks 13 võimalikust punktist ainult kuus. Kõige raskem paistab olevat järgarvude kirjutamine. Näiteks leidis sageli vigu, nagu ... *esietendus 12 veebruar* või et ... *saab vaadata 1 oktoober kuni 15 november*. Sellest ülesandest paistis ilmekalt meie keeleruumis ka üldiselt leviv õigekirjaprobleem: avalikes tekstides kohtab järgarvu kirjutamise vigu liigagi sageli, samas on aga järgarvude kirjutamise oskus funktsionaalselt oluline, eristab järgarvu punkt ju olulist tähendust. Kindlasti on see üks õigekirja oluline teema, millele tuleks koolis praktilisi harjutusi tehes ehk senisest enam keskenduda, on ju arvud igapäevase tarbeteksti oluline osa.

Riikliku lõppvooru kolm parimat vanuserühmiti olid

7.–8. klassis:

1. Karin Allik Pärnu Sütevaka humanitaargümnaasiumist (õpetaja Kaili Miil),
2. Eva Lea Jääger Tartu Kivilinna gümnaasiumist (õpetaja Pille Pärlin),
3. Carolin Karo Tartu Tamme gümnaasiumist (õpetaja Katrin Roodla);

9.–10. klassis:

1. Johanna Toodu Pärnu Sütevaka gümnaasiumist (õpetaja Kalle Viik),
2. Helo Liis Soodla Pärnu vanalinna põhikoolist (õpetaja Eve Hirvela),
3. Diana Rist Leisi keskkoolist (õpetaja Inna Krotman);

11.–12. klassis:

1. Mariliis Räis Hugo Treffneri gümnaasiumist (õpetaja Age Salo),
2. Robi-Jürgen Algo Saaremaa ühisgümnaasiumist (õpetaja Reet Igav),
3. Piia Õunpuu Jakob Westholmi gümnaasiumist (õpetaja Eveli Soika).

Kokkuvõtvalt

Vaadeldes osavõtjate koondtulemusi vanuserühmiti, on näha, et maksimumtulemust ei saadud üheski vanuserühmas. Noorema vanuserühma, 7.–8. klasside õpilaste punktid jäid 100 ja 70 vahele (kõige rohkem oli võimalik saada 113 punkti). 9.–10. klasside ehk keskmise vanuserühma tulemused ulatusid 94 kuni 114 punktini (kõige rohkem oli võimalik saada 125 punkti). 11.–12. klasside õpilaste ehk vanima vanuserühma kõige suurem saadud punktisumma oli 121 ning kõige väiksem 92 punkti (kõige rohkem oli võimalik saada 132,5 punkti).

Tulemused, kus isegi nõrgema tulemusega osavõtjate punktisumma ei jäänud madalamale kui 30 punkti kõrgeimast tulemusest, saab lugeda igati heaks. Õpilased tajuvad õigekirja olulisust hästi, oskavad märgata tarbetekstide vajakajäämisi ning luua selge ülesehitusega teksti. Julgustaksin aga kõiki õpilasi kasutama oma loovkirjutistes eripärasemat sõnavara ning mõtteid julgemalt ja isikupärasemalt väljendama.

Olümpiaadi lõppvoor ei koosnenud aga ainult pingsast võistlemisest. Teist olümpiaadipäeva alustati teletorni külastusega, millele järgnes pidulik lõpetamine koos ettekannete, autasustamise ja lõunasöögiga. Lõpetamise avas Annika Kilgi, kes kõneles noortele haaravalt vanast kirjakeelest ja õigekirjast. Tänu sõnad ja diplomid said nii parimad õpilased kui ka õpetajad. Neile õpetajaile, kes lõpetamisele tulla ei saanud, annan edasi olümpiaadimeeskonna tänu sõnad – kui ei oleks innustunud õpetajaid õpilasi suunamas, ärgitamas ja juhendamas, ei oleks meil nii tublisid emakeeletundjaid!

Täna kõiki õpetajaid, kes korraldasid kooli- ja piirkonnavoore, kõiki, kes ei peljanud oma niigi suure töökoormuse kõrval juhendada õpilaste uurimistöid. Samuti täna rahalise toe eest haridus- ja teadusministeeriumi, korraldusliku abi eest Tartu ülikooli teaduskooli ning auhinnaraha ja kingituste eest kirjastusi Avita ja Koolibri.